

NOTION'DAN BİR MEZAR STELİ

Fatma BAĞDATLI ÇAM*

Anahtar Kelimeler: *Notion • Ephesos • Smyrna • Hellenistik Dönem • Mezar Steli*

Özet: Notion'da bulunmuş olan mezar steli Efes Müzesi'ndedir. Üst yarısı kırılmış olan stel üzerinde koltukta oturmakta olan bir kadın ve karşısında ayakta duran bir erkek figürü hizmetçileriyle birlikte betimlenmiştir. Stel üzerindeki figürler serbest heykel gibi yüksek kabartma olarak işlenmişlerdir. Bu tipte stellerin üretildiği İonia'daki merkezler (Smyrna, Ephesos vb.) M.Ö. 3. yüzyıldan M.Ö. 1. yüzyıla kadar kesintisiz çalışmıştır. Notion steli bahsi geçen merkezlerde üretilen stellerle benzer özellikler taşımaktadır. Stel üzerindeki figürlerin hareketliliği ve *himation*'un altından kumaşın belirtilmesi gibi özellikleriyle M.Ö. 2. yüzyıl stil özelliklerini yansıtmaktadır. Bu özellikler Magnesia Artemis Tapınağı altarı ve Pergamon Altarı kabartmaları üzerindeki figürlerde görülebilmektedir.

Ayakta duran erkek figürünün duruşu ve *himation*'u, oturmakta olan kadın figürünün bol yarıdaki *himation*'u ve kumaş altından elinin betimlenmesiyle M.Ö. 2. yüzyıl özelliklerini yansıtmaktadır. Notion steli üzerindeki figürlerin aynı dönemde üretilen serbest heykel ve mezar stelleri ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda, Smyrna ve Samos etkisinde bir sanatçı tarafından üretilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Stilistik açıdan eser M.Ö. 2. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmelidir.

A GRAVE STELE FROM NOTION

Keywords: *Notion • Ephesos • Smyrna • Hellenistic Period • Grave Stele*

Abstract: This article deals with a gravestone which was found in Notion and now is in the Efes Archaeological Museum. The stele depicts a draped seated woman on a chair and draped a standing man between two servants. The upper parts of the stele are broken off. All of the figures on the stele were carved as high relief like freestanding statues. This type of stelai has been manufactured between 3rd and 1st centuries B.C. in Ionian workshops, such as Smyrna and Ephesos. The Notion stele has similar features with the ones produced in these centers. Liveliness of standing figures, as well as the representation of the fabric under *himation* demonstrates second century Hellenistic peculiarities. These features also recall the figures on the altar reliefs of Magnesia Artemis and the altar reliefs at Pergamon.

The postures and richly carved *himations* of the standing man and the seated woman, as well as, the representation of woman's hand under the mantle recall second century Hellenistic features. Stylistic comparison of the figures on the Notion stele with other free standing statues and stelai produced in same period shows that the stele might have been carved by an artist who was influenced by workshops in Smyrna and Samos. Stylistically the stele can be dated to the 2nd century BC.

* Dr. Fatma Bağdatlı Çam, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-09100 / AYDIN.
e-mail: fatmabcam@yahoo.com.tr

Notion Steli

Efes Müzesi Env. No.: 1/2/08¹.

Bulutlu Yeri: Notion *Nekropolü*.

Ölçüleri:

Y: 0,90 m

G: 1,00 m

D: 0,09 m

Figür Yükseklikleri:

Erkek figürü: 0,70 m

Kadın figürü: 0,67 m

Küçük erkek figürü: 0,57 m

Küçük kız figürü: 0,54 m

İri grenli beyaz mermerden yapılan stel üzerinde ortada iki adet yetişkin ve onların iki yanda birer hizmetkâr olmak üzere dört figür betimlenmiştir (Res. 1). Stelin üst çerçevesi betimlenen figürlerin üst gövdelerini de kapsayacak biçimde kırıktır. Ana figürlerin üst gövdeleri dışında, iki yanda betimlenen küçük figürlerden soldaki erkek çocuğun vücudu büyük ölçüde, sağdaki kız çocuğununki ise boyun hizasından kırılmıştır. Ayakta duran büyük boyutlu erkek figürünün giysi kıvrımlarında küçük kopmalar, oturan kadının ise sol bacağın üst kısmında derin kırıklar vardır. Ayrıca kadın figürünün ayağının uç kısmı kırıktır ve sol yandan aşağı sar-

kan *bimation* kumaşının kıvrımlarında da erkek figüründeki gibi kopmalar vardır. Stelin sağ ve sol yanının kabaca düzeltilmiş görülmektedir. Ancak dübel yuvası ya da başka bir parçanın eklendiğini gösteren bir ipucu olmadığından kesin yorum yapmak zordur. Stelin arka yüzü kabaca düzeltilmiştir. Stelin tamamı yoğun şekilde korozyona uğramış, özellikle figürlerin yüzeyi kahverengiye yakın bir renk almıştır.

Notion steli üzerinde yer alan büyük boyutlu iki figür ve bunların yanlarında küçük boyutlu iki hizmetçi figürü bulunmaktadır. Bütün figürler oldukça yüksek kabartma, neredeyse zeminden koparak serbest heykel izlenimi yaratacak biçimde betimlenmişlerdir (Res. 2). Stel üzerinde figürler genel anlamda serbestçe, birbirinden ayrı olarak durmaktadır. Stelin üst yarısı eksik olduğu için ayaktaki erkek figürü ile ona doğru yönelerek oturmuş kadın figürü birbirlerinden bağımsız olarak betimlenmişlerdir. Merkezdeki büyük boyutlu figürler arasında stelin zemini ayırt edilebilmektedir. İki kenarda bulunan küçük figürler steli yanlardan sınırlandırmış ve merkezde yer alan büyük boyutlu figürler tarafından kenarlara sıkıştırılmış izlenimi uyandırmaktadır. İki küçük figür de bir ayaklarını diğerinin üzerine çapraz atarak rahat bir duruş pozisyonunda verilmişlerdir. Büyük boyutlu olan ortadaki iki figür ise hareketsiz durur şekilde betimlenmelerine rağmen, duruşlarındaki mükemmel işleniş nedeniyle gerçek bir devinim içinde, sanki canlıymış gibi gösterilmişlerdir.

Ayakta betimlenen ve yüksek kabartma tekniğinde işlenen erkek figürü, üzerine aşağıya doğru bol dökümlü olarak

¹ Stel Klaros antik kenti ile Notion Kalesi arasında bulunan Notion *Nekropolü* alanında 17.11.2003'te kazı kazılması üzerine Müze tarafından yapılan kurtarma kazısı sırasında çıkartılmıştır ve 18.11.2003 tarihinde Müzeye getirilmiştir. Stel halen Efes Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır. Eserin yayınlanması konusunda anlayışı ve desteklerinden dolayı öncelikle Efes Müze Müdürü Sayın Cengiz Topal'a ve Müze çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Makalenin hazırlık aşamasında değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Christine Özgan, Doç. Dr. Aslı Saraçoğlu ve Arş. Gör. Murat Çekilmez, ayrıca epigrafik konularda yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar'a teşekkürlerimi sunarım.

inen ve kumaş kıvrımlarının işlenişi ile akıcılığı çok iyi ifade edilen bir *himation* giymiştir (Res. 4). Figür vücut ağırlığını sağ bacağı üzerine verirken, sol ayağını rahatça yana doğru atmıştır. Böylece öne doğru kıvrılan sol dizi, *himation* üzerinde sağ bilekten yukarı doğru gergin hatlar oluşmasını sağlamıştır. Sabit basan sağ ayak bileğinden yukarı, sol bacağın üzerine doğru uzanan üç derin kıvrım görülmektedir. Sol yanda aşağı doğru uzanan *himation*'un kenar kısmı, kumaşın sol kalçada toplandığını ve sol bacak üzerine sarkıtıldığını göstermektedir. Bu noktada görülen *himation*'un uç kısmından yola çıkarak, figürün *himation*'un kenarını sol elinde tuttuğu ya da sol kolun altına sıkıştırdığı akla gelmektedir.

Stel üzerinde sağda bir koltuk üzerinde oturmakta olan, yüksek kabartma tekniğinde betimlenmiş kadın figürünün ise kalçasından itibaren alt gövdesi korunmuştur (Res. 5). Ayağını bir ayaklık üzerine koyan kadın figürünün içte kalan sağ bacağı ise diğerine göre daha yüksekte betimlenmiştir. Dışta kalan sol bacak, içtekine oranla daha aşağı seviyede ve diz kısmı 3/4'lük pozisyonda önden betimlenmiştir. Ayağını koyduğu ayaklığın kadın figürünün duruşuna uygun olarak 3/4 oranda dışa dönük verilmesi bir derinlik yaratmaktadır. Böylelikle figürün iki dizi arasındaki mesafe ayak bileklerine doğru daraldığından derinlik görsel açıdan ifade edilmiştir. *Himation*'a doladığı sağ elini dizleri arasına koyan kadın figürünün giydiği *himation* oldukça bol yapıda ve bütün vücudunu sarmaktadır. Sol yanında kalçasından aşağı doğru sarkan *himation*'un kıvrımları geniş zigzaglar oluşturacak biçimde yere kadar uzanmaktadır. Oldukça

yumuşak bir kumaştan yapılan *himation* zengin ve akıcı kıvrım yapısına sahiptir. Dizleri arasına koyduğu elinin alt kısmında oluşan üçgen katlanma iç içe iki katmandan oluşmaktadır. Sol kalça hizasında *himation*'un toplanması nedeniyle bu noktadan gerilen kumaş üzerinde aşağı sarkan bol sayıda kıvrım göze çarpmaktadır. Figürün sağ dizi ile sol bacağı arasında gerilen kumaşın paralel kıvrımları dikkat çekicidir. Kıvrım yoğunluğu daha çok kadın figürünün sol bacağının yanında oluşmuştur. *Himation* kıvrımları, stel yüzeyini kaplayarak görsel açıdan derinlik ve zenginlik yaratmıştır.

Oturan kadının yanında koltuğa sırtını dayamış küçük bir hizmetçi figürü rahat bir pozisyonda ayakta durmaktadır (Res. 8). Vücut ağırlığını sol bacağına veren, sağ bacağı diğerinin üzerine çapraz atan çocuk, kadın figürünün oturduğu koltuğa dayanıp yarı cepheden gövdesiyle sağ köşeye doğru burğu yapar biçimde verilmiştir. Figür *peplos* giymiş, giysisinin sol kolu omzundan aşağı doğru kaymıştır. Sol göğüs hizasında düz dipli *aryballos* benzeri bir kap tutmaktadır².

Stelin solunda, köşede küçük boyutlu bir erkek hizmetçi figürü ayakta durmakta ve yanındaki büyük boyutlu erkeğe bakmaktadır (Res. 7). Oldukça tahrip olmakla birlikte figürün, kısa tunik giydiği anlaşılmaktadır. Erkek çocuk da, sağ kö-

² Hizmetçi kızın elinde tuttuğu kap, küçük boyutlu, çan benzeri yuvarlak gövdeye sahip ve düz diplidir. Figürün boyun kısmından sağ eliyle tuttuğu için kabin omuzdan boyna geçiş kısmı net olarak anlaşılamamaktadır. Ancak gövde formu ve boyutlarından yola çıkarak hizmetçi figürün elinde tuttuğu kabin düz dipli bir *aryballos* olması ihtimali daha uygun gelmektedir. Hellenistik Döneme ait benzer örnekler Atina *Agorası*'ndan bilinmektedir. Bkz. Rotroff 1997, 421, Kat. No. 1749-1753, Fig. 104, Pl. 138.

şedeki kız gibi sol bacağına diğer bacağı-
nın üzerinde çapraz atarak rahat pozis-
yonda verilmiştir. Sağ bacağı ve gövdesi-
nin sağ yarısı tamamen kırılmakla birlikte,
korunan kısmından sol kolunda sopa
benzeri bir nesne taşıdığı anlaşılmaktadır.

Notion stelinin kaide kısmında üç sa-
tır yazıt yer almaktadır (Res. 3):

ΠΕΡΙΓΕΝΗΣ ΑΝΝΙΟΝ ΠΕΡΙΓΕΝΟΥ
ΝΕΩΝΟΣ ΓΥΝΗΔΕ ΕΠΙΓΕΝΟΥ
Ο ΦΥΣΕΙ ΕΠΙΓΕΝΟΥ

- 1 Περιγένης Ἄννιον³ Περιγένου
- 2 Νέωνος Γυνή δε Επιγένου
- 3 Ὁ Φύσει Ἐπιγένου

Çevirisi:

*Epigenes'in öz Neon'un evlatlık oğlu
Perigenes, Epigenes'in karısı,
Perigenes'in kızı Annion.*

Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla erkek fi-
gürü yani Perigenes, Epigenes'in öz oğlu
ve dolayısıyla da Neon'un evlatlık oğlu
olarak kabul edilmektedir. Steldeki kadın
figürü, yani Annion Perigenes'in kızı ol-
malıdır. Bu yorumdan yol çıkarak stel
üzerinde betimlenen kadın ve erkek figür-
lerinin baba kız olabileceği akla gelmekte-
dir. Bu durumda Annion'un kocası
Epigenes ile Perigenes'in babası Epigenes
isimlerinin aynı olması yalnızca isim ben-
zerliği olabilir.

Ancak bir başka açıdan bakılacak
olursa, stel üzerinde kadın figürünün otu-
ruyor olması dikkat çekicidir. Genellikle
mezar stelleri üzerinde yaşlı erkekler otu-
rur biçimde betimlenmektedir. İstisnai

durumlar olsa da, genç kızların babaları-
nın karşısında otururken gösterilmediği
kabul edilmektedir. Kadın figürünün dol-
gun yapısı, genç kız figürü olamayacağını
kanıtlar niteliktedir. Buna ek olarak erkek
çocuklarının çoğunlukla dedelerinin isim-
lerini taşıması yaygın bir gelenektir. Böy-
lece Epigenes'in, Perigenes'in kızı Annion
ile evli olduğu ve bu evlilikten doğan ço-
cuğun da Perigenes olduğu kabul edilebi-
lir. Bu yorumun ışığında ayakta betimle-
nen figürün Perigenes ve karşısında kol-
tukta oturan figürün de annesi Annion
olduğu anlaşılmaktadır. Yani mezar steli
üzerinde betimlenen figürler baba kızdan
ziyade, anne oğul olmalıdır. Bu durumda
mezar sahibinin de Perigenes olduğu or-
taya çıkmaktadır⁴. Konumuzu oluşturan
Notion stelinin üzerindeki yazıtta ismi
geçen kişilerin bağlı oldukları şehir ya da
kabile ismi belirtilmemiştir. Stelin Notion
Nekropolis'nde bulunması ve benzer içe-
rikli başka yazıtların da varlığı, stelin sa-
hiplerinin Notionlu olduğunu ve böylece
tabiyet belirtmeye gerek duyulmadığı an-
laşılmaktadır. Buna bağlı olarak yazıtın
çevirisinde, "Notionlu" ifadesi de eklene-
bilmektedir.

Değerlendirme ve Tarihleme:

Stel üzerinde merkezde ve neredeyse
bütün stel yüzeyini kaplayan iki adet bü-
yük boyutlu figür betimlenmiştir. Stelin
iki kenarında, büyük figürler tarafından
sıkıştırılmış izlenimi yaratan, ayakta duran
iki küçük figür bulunmaktadır. Solda
ayakta duran erkek figürü hemen yanında
da koltukta oturur vaziyette bir kadın fi-

³ Kadın ismi olarak Ἄννιον, Metropolis'ten
bulunmuş bir yazıtta da nominatif olarak
kullanılmıştır. Bkz. Corsten 2010, 34.

⁴ Metnin çevirisi ve yorumlanmasındaki yardımların-
dan dolayı öncelikle Prof. Dr. Christine Özgan ve
Dr. Murat Aydaş'a teşekkürlerimi sunarım.

gürü iki yanda küçük boyutlu hizmetçi figürlerinin arasına yerleştirilmiştir.

Notion steli üzerinde olduğu gibi ayakta duran erkek ve koltukta oturmakta olan kadın figüründen oluşan sahneler (Res. 1), M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren Attika mezar steli geleneğinde görülmeye başlanmış ve Hellenistik Dönem boyunca da yaygın olarak kullanılmıştır⁵. M.Ö. 3. yüzyıl sonlarından itibaren Batı Anadolu'da birçok merkezde mezar steli üretimi yaygınlaşmış⁶, buna bağlı olarak steller üzerinde sıklıkla tercih edilen konular ortaya çıkmıştır. Bu konular arasında oturan kadın figürünün karşısında ayakta duran erkek figürünün olduğu sahnelerin de betimlendiği bilinmektedir⁷. Ancak Notion steli üzerindeki ikonografide olduğu gibi, oturan kadın ve karşısında cepheden er-

kek betimlemesi oldukça azdır. M.Ö. 2. yüzyılda az da olsa birkaç örnek üzerinde görülebilmektedir⁸.

Stel üzerinde ayakta betimlenen *himation*'lu erkek figürünün (Res. 4) tip olarak Kos'taki sporcu stelindeki figür⁹ ve Magnesia Artemis Tapınağı'nın altarından *himation*'lu alt gövdesi korunmuş erkek figürüne¹⁰ benzerliği dikkati çekmektedir. Notion steli üzerindeki erkek figürü ile Kos steli üzerindeki figürün oldukça yüksek kabartma olması ve aynı duruş içerisinde betimlenmeleri benzerdir¹¹. Notion stelindeki erkek figürü Kos figüründen biraz daha ince yapıda olmasıyla ayrılmaktadır. Her iki figürün de *himation* kumaşı kalındır, ancak Notion figürünün biraz daha yumuşak kumaşın altından bacağı ve dizin biraz daha belirgin işlendiği dikkati çekmektedir. *Himation* kumaşında özellikle bacaklar üzerinde net olarak görülebilen ve *liegefalten* olarak adlandırılan yatay yivler görülmektedir¹². Hem Notion figürünün, hem de Kos figürünün

⁵ Scholl 1996, Taf. 4.5, Kat. No. 187; Taf. 6.1, Kat. No. 292; Taf. 6.2, Kat. No. 396; Taf. 10.1, Kat. No. 314; Taf. 11, Kat. No. 11.2, Kat. No. 352; Kopenhagen, Ny Calsberg Glyptotek Inv. No. 2558, Clairmont 1993, Kat. No. 3438; Athen National Museum Inv. No. 1986, Clairmont 1993, Kat. No. 3459a.

⁶ Smyrna, Ephesos, Kyzikos, Byzantion vb. Smyrna stelleri M.Ö. 3.yüzyıl sonlarından itibaren Hellenistik Dönem boyunca üretilmişlerdir. Smyrna stelleri ayrıntılı olarak Yaylalı tarafından incelenmiş ve betimlemelerine göre sınıflandırmaya çalışılmıştır. Bkz. Yaylalı 1979, 1 vd. Benzeri bir durum olarak Atalay tarafından Ephesos kökenli mezar stelleri ayrıntılı olarak çalışılmıştır. Bkz. Atalay 1988, 1 vd. Bunlardan bir tanesi Yaylalı tarafından da değerlendirilmiş olan Smyrna stelidir. Bkz. Yaylalı 1986, Lev. 233, Res. 7. Smyrna stelleri genel olarak *naiskos* biçimli stellerdir. Ancak Ephesos'ta büyük boyutlu, heykel gibi yüksek kabartma işlenen bir örnek bilinmektedir. Efes Müzesi Env. No.1845. Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 557, 168; Atalay 1988, Kat. No. 20, 49 vd., Lev. 11.

⁷ Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 1008-1012 ve 1020-1033; Notion stelinin form özelliklerine benzer özellikleri yansıtan örnek Paris Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir (Inv. No. MA 821). Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, 258, Kat. No. 1030; Yaylalı 1979, Kat. No. 35.

⁸ Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 1008 ve 1010, 254 vd.

⁹ Linfert 1976, 77 vd., Abb. 161-162. Linfert M.Ö. 2. yüzyıl başlarını önermektedir; Pfuhl – Möbius 1977, 82, Kat. No. 117, Taf. 28. M.Ö. 2. yüzyıl başları olarak tarihler; Kabus-Preisshofen 1989, Kat. No. 20, Taf. 31, 188 vdd. M.Ö. 230'a tarihlenmektedir.

¹⁰ Linfert 1976, 28 vd., Taf. 4. Abb. 18-19; Özgan 1982, 196 vdd., Taf. 42-48; Kabus-Preisshofen 1989, 110 vd.

¹¹ Linfert 1976, 77 vd., Abb. 161-162. Pfuhl – Möbius 1977, 82, Kat. No. 117, Taf. 28. Kabus-Preisshofen 1989, Kat. No. 20, Taf. 31, 188 vdd.

¹² Kumaş üzerinde görülen paralel olarak işlenen iki yiv şeklinde ya da bazı örneklerde plastik şekilde çıkıntılı olarak verilen bantlar, literatüre "Liegefalten" ya da "Press Fold" olarak geçmiştir. Bu yivlerle belirtilen bant şeklindeki uygulamanın, kumaşın renklendirilmesine ilişkin olduğu genel olarak kabul edilen görüştür. Bkz. Linfert 1976, 77; Bruns-Özgan 1997, 99 vdd.; Öztepe 2004, 209 vdd. ve Öztepe 2007, 251 vdd.

bimation'larının sol kalça üzerinde toplanmış olduğu anlaşılmaktadır. Sol dizin öne doğru kıvrılmasından kaynaklanan kumaşın çekilmesi ve böylece iki bacak arasında oluşan üç derin yarık şeklindeki kıvrım benzerdir. Her iki figürde de sol yandan sarkan kumaş yığını vücuttan belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Farklı olarak Notion figüründe sol bacak üzerine *bimation*'un üçgen kenarı sarkmaktadır. Kos eserinin, daha ağır ve sakın yapısıyla Notion eserinden daha erken bir tarihe ait olduğu anlaşılmaktadır. Notion figürü daha ince uzun ve dinamik yapısıyla Kos eserinden daha gelişmiş özelliklere sahiptir. Notion figürü ile tip olarak yakın ilişki kurulabilecek olan bir başka figür de Magnesia Artemis Tapınağı'nın Altarı üzerinde yer alan *bimation*'lu erkek figürünün alt gövdesidir¹³. İki figür de vücut ağırlıklarını sağ bacakları üzerine vermişlerdir. Magnesia figüründe sol ayak yüksek bir taş üzerinde durmasıyla, iki bacak arasındaki açıklığın fazla oluşu iki figürün *bimation*'ları üzerinde görülen, iki bacak arasında oluşan kıvrımların yapısında farklılık yaratmamıştır. İki figürün bir başka temel farklılığı Magnesia figürünün Notion figürüne göre daha kütleli yapıda oluşudur. İki figür de hareketsiz bir duruşa sahipken, vücuttaki dinamik yapı dikkati çekmektedir. Kumaş üzerindeki *liegefalten* denen yivlerin Magnesia figüründe daha bariz ve daha sıklıkla uygulandığı görülmektedir.

Notion Steli üzerindeki erkek figürü ile benzer bir *bimation*'lu erkek tipi,

Kos'tan bilinmektedir¹⁴. Lewerentz tarafından Hellenistik Dönem'de giyimli erkek figürleri üzerine yapılan tipolojik sınıflamaya göre, "II. Tip" ya da "Kos Tipi" olarak adlandırılan Kos heykeli ile Notion steli üzerindeki figür benzerlik göstermektedir¹⁵. Tipe ismini veren Kos'ta bulunmuş olan giyimli erkek heykeli¹⁶ Notion eserindeki erkek figürünün duruşu hakkında gerekli ipucunu vermektedir. Ancak sol bacak üzerine *bimation*'un kenarının sarkıtılması açısından, bu tipin erken örneği olarak Hypereides'in portre heykeli gösterilebilmektedir¹⁷. Kos eseri ile Notion figürü stil özellikleri açısından ele alınacak olursa kalın kumaş, düz basan sağ bacağın elbisenin altından belirtilmesi, sol dizden başlayıp etek ucuna uzanan plastik kumaş kıvrımı ve sol bilekten yukarı uzanan paralel derin kumaş kıvrımlarının benzerliği dikkat çekicidir. Ancak Kos eserinde kıvrımların daha plastik oluşu ve özellikle sol yandan aşağı sarkan kumaş yığınıyla sol bacak arasında keskin ve derin bir ayrılmanın işlenmesi Notion

¹⁴ Rhodos Museum Inv. Nr. 13578. Laurenzi 1932, 75, Taf. IV-VI; Linfert 1976, 69, Abb. 132-134; Kabus-Preissshofen 1989, 130, Taf. 44.1-3, Taf. 45.1-4; Lewerentz 1993, Taf. 16 Kat. No. II,1, 60 vdd.

¹⁵ Lewerentz 1993, 58 ve bkz. Kitabın sonunda yer alan tabloda tiplerin sınıflaması ve kronolojik sıralaması yapılmıştır. Dipnot 202'de Kos *Odeion*'unda bulunan heykellerden yola çıkılarak bu tipe bu adın verildiğinden bahseder. Ayrıca da Pfuhl tarafından özellikle mezar ve adak kabartmalarında yer alan giyimli erkek figürlerinin gelişimlerinin yapılmaya çalışıldığını söyler.

¹⁶ Rhodos Museum Inv. No. 13578. Laurenzi 1932, 75, Taf. IV-VI; Linfert 1976, 69, Abb. 132-134; Kabus-Preissshofen 1989, 130, Taf. 44.1-3, Taf. 45.1-4; Lewerentz 1993, Taf. 16 Kat. No. II,1, 60 vdd. M.Ö. 2. yüzyılın ortaları ya da sonrasına tarihlenir. Ayrıca bkz. von Prittwitz 2007, 247, Abb. 205a-c. Prittwitz, M.Ö. 160 civarına tarihlenmektedir.

¹⁷ Richter 1965, Abb. 1368; Lewerentz 1993, Kat. No. II.10, 73 vd.

¹³ Linfert 1976, 28 vd., Taf. 4. Abb. 18-19; Özgan 1982, 196 vd.; Kabus-Preissshofen 1989, 110 vd.

eserine göre daha gelişmiş özelliklere sahip olduğu ve sonraki bir tarihe ait olması gerektiğini düşündürmektedir¹⁸. Notion steli üzerindeki erkek figürü ile karşılaştırılabilecek bir diğer figür de, Smyrna'da bulunmuş bir mezar steli üzerinde betimlenmiş bir erkek figürüdür¹⁹. Figürlerin formlarındaki tek fark Smyrna stelindeki figürün vücut ağırlığını sağ bacağı üzerine vermiş olmasıdır. İkisi de yüksek kabartma olarak işlenen figürlerin duruşu, *himation*'un kalınlığı, yumuşak yapısı ve üzerinde oluşan kıvrımlar, sol elden aşağı sarkan kumaşta oluşan kumaş katlarının yumuşak yapısı ve bunların figürün yan kısmında vücuttan ayrı betimlenmesi benzerdir. Smyrna steli Notion steli üzerindeki erkek figürünün duruşuyla ilgili fikir vermektedir. Bir *tunik* giymiş olması, sol omuzdan öne doğru uzattığı *himation*'un kenarını sol bileğine dolması ve buradan aşağı sarkıtması dikkat çekicidir. Buna benzer başka bir figür de Samos'ta *gymnasium*'da bulunmuş olan mantolu erkek figürüdür. Samos eserinin alt gövdesi korunmuştur ve Notion figürüyle aynı pozda işlenmiştir. Samos figüründe sol bacak üzerine düşen *himation*'un kenar kısmının katlanarak, alttaki kumaştan plastik olarak ayrılması Notion figürü

ile benzerdir²⁰. Notion stelinde erkek figürünün *himation*'u giyiniş biçimiyle ilgili bir başka öneri de, *himation*'unun sol omuzdan öne doğru uzanan kenarını sağ elle tutması ve böylece *himation* kenarının aşağı sarkıtılmasıdır²¹. Ancak bu tipte genelde sol kol aşağı uzatıldığı için sol yanda *himation*'un katlanan kenar kısımları görünmez. Yukarıda bahsi geçen bütün örneklerde benzer formdaki erkek figürleri yanında erkek hizmetçisiyle birlikte ve elinde rulo tutar vaziyette betimlenmektedir²². Sonuç olarak Notion steli üzerindeki *himation*'lu erkek figürünün tip olarak Smyrna stelleri üzerinde M.Ö. 2. yüzyılda sıklıkla rastlanan bir tipte benzerliği anlaşılmaktadır. Stil özellikleri açısından en erken benzerleri Kos'ta bulunmuş sporcu stelinin ardından, Magnesia Artemis Tapınağı'nın altarı üzerindeki figürler kabul edilebilir²³. Yukarıda bahsi geçen Kos'ta bulunmuş ayakta duran *himation*'lu erkek figürü ve kumaş yapısı ile kıvrım oluşumu bakımından Samos'daki *torso* Notion figürünün tarihlenmesi için alt sınırı oluşturmaktadır. Tip benzerliği kurulabilen Smyrna stellerinin de M.Ö. 2. yüzyılda yaygın olarak görülmesinden yola çıkarak Notion steli üzerinde betimlenen erkek figürünün M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Notion stelindeki koltukta oturan *himation*'lu kadın figürü (Res. 5) stelin sa-

¹⁸ Lewerentz, 1993, 60 vdd. Kos Eseri (Kat. No. II.1) M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına ya da üçüncü çeyreğine tarihlenmektedir.

¹⁹ Pfuhl – Möbius bu tipteki erkek figürlerini “Normal Erkek Tipi” olarak adlandırmış ve bahsi geçen Smyrna stelinin de bu tip içinde “Kos Tipi” olarak adlandırmıştır. M.Ö. 2. yüzyıl ortalarına tarihler. Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 109, Taf. 26, 80; Yaylalı 1979, Taf. 118. Yaylalı, Smyrna steli üzerindeki erkek figürünü “Normal Erkek Tipi” içinde ayırarak, “D Tipi” olarak sınıflandırmıştır. Bu tipin Pfuhl – Möbius tarafından “Kos Tipi” olarak adlandırıldığını ve bu tipin Erken Hellenistik'te yaygın olarak kullanıldığını belirtmektedir. Bkz. age. 47-48.

²⁰ Martini 1984, 95, dn.198a, Taf. 12,1-2. M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

²¹ Bu formda betimlenen çok sayıda Smyrna ve Ephesos'tan ele geçmiş stel bulunmaktadır. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Kat. No. 250- 256. Ayrıca bkz. Yaylalı 1979, Kat. No. 27, 29, 48, 58.

²² Bütün örnekler M.Ö. 2. yüzyıl içerisinde üretilmiş örneklerdir. Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 250- 256 vd.

²³ Bkz. dn. 8 ve 11.

ğında yer almaktadır. Kalçasından itibaren alt gövdesi korunmuştur. *Himation* kumaşının altından belirtilen sağ elini iki dizi arasına yerleştirmiştir. Ayakları bir ayaklık üzerinde rahatça basmaktadır. Geniş yapı-
lı *bimation*'u tüm gövdesini örtmüş ve sol yanında hizmetçi figürüyle arasında oldukça geniş bir alanı kaplamaktadır. *Himation*'un yumuşak yapısı altından figürün vücut hatları belirtilmiş ve kumaş üzerinde bol miktarda kıvrım oluşmuştur. Figürün dizleri arasında ve sol bacak üzerinde oluşan üçgen kıvrımlar oluşmuştur. *Himation* figürün yan kısmında kalça hizasından aşağı sarkarak oluşan geniş zigzaglar göze çarpmaktadır. Notion figürünün tip olarak benzerleri İonia mezar steli geleneği içerisinde bilinmektedir²⁴. Yaylalı tarafından 1979 yılında Smyrna stelleri üzerine yapılan ayrıntılı çalışmada, stel üzerindeki figürlerin sınıflaması yapılmış ve bu sınıflama içerisinde oturan kadın figürleri de değerlendirmeye alınmıştır²⁵. Yaylalı'ya göre sağa ya da sola dönük biçimde oturan kadınlar profilden betimlenmişlerdir ve oturdukları yöne göre bir elleri iki dizleri arasında durmaktadır (Res. 6)²⁶.

²⁴ Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 901-907. Samos ve Smyrna'dan ele geçen steller üzerinde koltukta oturan kadın figürlerinin, üst gövdelerinin 3/4 oranında izleyiciye dönük olması, bol yapıdaki *bimation*'larına sarılmış olması, iç kısımdaki ellerinin dizleri arasında konması ile Notion steli üzerindeki figürü anımsatmaktadır. Bu steller M.Ö. 3. yüzyıl sonlarından M.Ö. 2. yüzyıl ikinci yarısına kadar uzanan bir zaman içerisinde üretilmişlerdir. Ayrıca bkz. Horn 1972, Taf. 72, Kat. No. 112 ve 113.

²⁵ Bkz. Yaylalı 1979, 43-44. Yaylalı'ya göre sağa ya da sola dönük biçimde oturan kadınlar profilden betimlenmişler

²⁶ Yaylalı 1979, Kat. No. 9, 35, 105, 106. Bu tipin kaynağının M.Ö. 4. yüzyıldaki mezar stelleri olduğunu kabul etmektedir. Bkz. age. 43, dn. 51.

Notion figüründe elin yukarıdan aşağı, dizlere doğru keskin eğim yaparak uzanması, dirseğinin dışarı doğru yöneldiğini ve böylece figürün üst gövdesinin de oturmasına uygun olarak 3/4 oranından izleyiciye döndüğünü göstermektedir²⁷. Üst gövdede oluşan bu dönüş sol kolun *bimation*'u yukarıda tuttuğu²⁸ ya da karşısındaki erkek figürü ile tokalaştığı izlenimini yaratmaktadır. Buna ek olarak bacakların rahat duruşundan yola çıkarak figürün sol elini, geriye doğru minderine üzerine koyarak destek aldığı düşünülebilir²⁹. Bu duruşa en yakın örnekler Khios ve Bergama'da bulunmuş iki stel üzerindeki kadın figürleri ve Kyzikos'ta bulunmuş stel üzerindeki erkek figürüdür³⁰. Üç örnekte de figürün iç kısımda kalan elini dizleri arasına koyduğu ve dış taraftaki kolunu ise koltuğun arkasına doğru uzatarak minder üzerine koyduğu görülmektedir³¹. Ancak hizmetçi kızın başının arka-

²⁷ Benzeri bir duruşa sahip bir figür Pergamon'dan bir stel üzerinde görülebilmektedir. Bergama Müzesi Env. No. 366. Bu figür de Notion figüründe olduğu gibi sağ koluna *bimation*'unu dolamış ve elini kucağına, dizlerinin arasına koymuştur. Kalçasının bir kısmı korunduğu için üst gövdesinin izleyiciye doğru dönmüş olduğu net olarak anlaşılabilir. Bkz. Winter 1908, Kat. No. 331; Pfuhl – Möbius 1977, 240, Kat. No. 928.

²⁸ Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, 235, Kat. No. 907. Smyrna stelidir, M.Ö. 3. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenmektedir.

²⁹ Mezar stelleri üzerinde oturan kadın figürlerini sınıflandıran Cremer bu tipte oturan kadın figürlerini "Penelope Tipi" olarak tanımlamaktadır. Bkz. Cremer 1991, 88-90, Abb. 14, Taf. 10.c-d.

³⁰ Pfuhl – Möbius 1977, 239, Kat. No. 926 (Khios), 240, Kat. No. 928 (Pergamon). Kyzikos'ta bulunan stel üzerinde bir erkek figürü korunmuştur. Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, 222, Kat. No. 853.

³¹ Mezar stelleri üzerinde kadın figürlerinde, dıştaki kolun arkaya uzanarak minder üzerine ya da kolçağa dayanarak vücudun öne doğru dönüşünün desteklenmesi M.Ö. 4. yüzyıldan bu yana görülmektedir. Bkz. Boston Fine Arts Museum Inv. No. 1979.510, Clairmont 1993, Kat. No. 3.446; Athens National

sındaki sfenks koltuğun kolçak kısmının varlığını kanıtlamakta ve böylece figürün sol elini koltuğun kolçağı üzerine koyduğu fikri güçlenmektedir.

Notion steli üzerinde yer alan kadın figürü, her an ayağa kalkacakmış gibi dinamik bir yapıya sahiptir (Res. 5) ve *himation*, ayak bilekleri üzerine kadar uzanmaktadır. Figürün giydiği *himation* M.Ö. 3. yüzyıl başlarında Antiokheia Tykhesi üzerindeki *himation* yapısını anımsatmaktadır³². Bol yapıdaki *himation* M.Ö. 3. yüzyıl içlerinde özellikle *terrakotta* figürinleri üzerinde yaygın olarak görülmektedir³³. *Himation* kumaşının incelenmesi, kumaş altından elbise kumaşını tutan elin belirtilmesi ve *himation*'un iki diz arasında oluşan küçük boyutlu üçgen kıvrımlar, sol dizin hemen yanından aşağı sarkan üçgen kumaş kıvrımı, etek ucunun ayak bileğinden aşağı sarkan kısmında oluşan üçgen kıvrım ve kalçanın yanından aşağı sarkan kumaş yığınınındaki zigzag biçimli kumaş katlanmaları figürün değerlendirmesinde

dikkate alınacak önemli stil özellikleridir. Bu belirteçlerden hareketle, öncelikle M.Ö. 3. yüzyılda Tanagra'da yaygın olarak bilinen *terrakotta* heykelcikler arasında, bol yapıdaki *himation*'lara sarınmış ve *himation* kumaşının altından elin alttaki kumaşı tutar biçimde betimlendiği örnekler mevcuttur³⁴. Notion figüründe *himation* kumaşında oluşan zigzag katlanmalar *Juno Cesi*³⁵ başta olmak üzere, Bronz Baker Dansçı heykelciği³⁶ ve ayrıca M.Ö. 3. yüzyıl sonlarında üretilmiş *terrakotta* eserler üzerinde de gözlemlenebilmektedir³⁷. Magnesia Artemis Tapınağı'nın altarı üzerindeki Hermes olarak bilinen kısa *tunik* giymiş olan erkek figürünün kalçasının sol yanında aşağı sarkan kumaş katlanmaları ve bu katlar arasından küçük kumaş katlanması dikkati çekmektedir³⁸. Bol yapıdaki *himation*'u ile yüksek kabartma olarak işlenmiş olan Priene Athena Polias Tapınağı'nın altlarına ait olan kadın figürü profilden oturur biçimde betimlenmiştir³⁹. Oluşan dinamik yapısı, *himation*'unun altından harekete geçecekmiş izlenimi yaratmaktadır. Hem Notion figürünün hem de Priene figürünün üst gövdelerindeki 3/4'lük oranda öne doğru yönelme ben-

Museum Inv. No. 764, Clairmont 1993, Kat. No. 2.441, bu tipteki eserler genellikle M.Ö. 4. yüzyılın son çeyreği civarına tarihlenmektedir. M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Mysia mezar stelleri üzerine çalışmış olan Cremer, mezar stelleri üzerinde oturan kadın figürlerini tiplerine göre sınıflandırmıştır. Cremer, yukarıda bahsi geçtiği gibi bir elini arkada minder üzerine dayamış biçimde oturan kadın figürlerini "Penelope Tipi" olarak tanımlamaktadır. Bu tipteki figürlerin M.Ö. 1. yüzyılda betimlenmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. Cremer 1991, 88-90, Abb. 14, Taf. 10.c-d.

³² Horn 1931, 5 ve 22; Balty 1981, LIMC I,1, s.v. Antiocheia, 840 vdd.; Ridgway 2001, 233 vdd., Pl. 115-118; von den Hoff 2007, 17 vdd., 128 vdd., Abb. 17a-c.

³³ Kleiner 1942, Taf. 19-21. Tanagra tipi olarak adlandırılan bol yapıdaki *himation*'su ve *himation* altından elin kumaşı tutması M.Ö. 3. yüzyıl sonlarında ve M.Ö. 2. yüzyıl başlarında *terrakotta*'lar üzerinde karşılaşılan bir özelliktir. Burr-Thompson 1963, 124, Kat. No. 152 ve 153, Pl. XXXII ve Pl. XXXIII.

³⁴ Kleiner 1942, özellikle 112, Taf. 19-21; Mandel 2007, Abb. 146-149.

³⁵ Özgan 1982, 196, Taf. 46,1-2; Ridgway 2000, Taf. 71, Andreae 2001, 172, Taf. 164-165; Mandel 2007, Abb. 151.a-d.

³⁶ Burr-Thompson 1950, 371 vd., Abb. 1-3; Bieber 1981, Abb. 378-379; Pollitt 1986, Abb. 292; Andreae 2001, 88, Taf. 45; Mandel 2003, 209, Abb. 80-92; Mandel 2007, 124 vdd., Abb. 145a-d.

³⁷ Mandel 2007, Abb. 146-148.

³⁸ Linfert 1976, Abb. 18-19; Özgan 1982, 196, Kat. No. 48,1.

³⁹ İstanbul Müzesi Env. No. 3280. Linfert 1976, 167 vdd.; Carter 1983, 181 vdd. 209, Pl. XXIX a-b, Pl. XXXa-c; Fleischer 1985, 347 vd.; Ridgway 2001, 164 vdd., Pl. 76; Bağdatlı 2009, 114 vdd., Kat. No. 12, s. Lev. XII.

zerlik göstermektedir. İki figürün oturma biçimleri farklı olsa da, yan kısım geniş bir alanı dolduran *bimation* kumaşı ve aşağı sarkan kumaşta oluşan üçgen katlanmalar benzemektedir.

Notion figüründe *bimation*'un altından elin kumaşa sarılmış şekilde betimlenmesi, M.Ö. 3. yüzyıl ortalarından itibaren görülen bir özelliktir. *Basel Antikenmuseum*'da sergilenen ve üst gövdesi korunmuş olan Musa heykelinin *bimation*'una sarınmış olarak betimlenen eli çenesinin altına uzanmıştır⁴⁰. Gergin kumaşın altından parmaklarının konturları seçilebilmektedir. Bu özellik M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren daha yaygın olarak betimlenmeye başlamıştır⁴¹. M.Ö. 3. yüzyılın sonlarından itibaren Pergamon Batı Anadolu'da önemli bir sanat merkezi konumuna gelmiş ve M.Ö. 2. yüzyılda Pergamon sanat stillerinin etkisi tüm İonia'da görülmeye başlanmıştır⁴². Pergamon Altarı'nın büyük frizinde zeminden kopacakmış izlenimi veren yüksek kabartma figürleri görülür. Sunağın iç kısmında yer alan Telephos frizindeki fi-

gürlerin akıcı kumaşları, zigzag formlu kumaş katları, yumuşak kumaş yapısı altından vücut hatlarının belirtilmesi ve derinlik etkisi başarıyla uygulanmış en güzel örneklerden biridir⁴³. Bununla bağlantılı olarak Notion figürünün koltuk üzerinde 3/4 oranında öne doğru yönelerek oturması ve bunun sonucunda oluşan derinlik etkisi, M.Ö. 2. yüzyılda Pergamon dışında Samos⁴⁴ ve Smyrna⁴⁵ stelleri üzerinde de görülebilmektedir⁴⁶.

1906 yılında Notion'da bulunmuş ve İzmir Müzesi'nde sergilenmekte olan bir mezar steli üzerinde ayakta betimlenmiş olan kadın figürü bilinmektedir⁴⁷. Stel Notion'da bulunmuş olması bakımından önemlidir. Tip olarak Smyrna stelleri ile bire bir benzerlik içerisinde betimlenen figürün⁴⁸ özellikle kumaş yapısının yumu-

⁴⁰ Schefold 1960, 95, No. 364; Kabus-Preisshofen 1989, 116, Dİpn. 438; Mandel 2007, 127, Abb. 150.a-d.

⁴¹ Magnesia'da üretilmiş olan Polla Valeria tipi olarak literatüre de geçmiş figürünü en büyük özelliği *bimation*'un altından kumaşı tutan elin betimlenmesidir. Bkz. Linfert 1976, Taf. 5, Abb. 24. İzmir Müzesi'nde sergilenmekte olan Metropolis'ten gelen "Helena ve Peitho" heykellerinde net olarak görülebilmektedir. Linfert 1976, Taf. 15, Abb. 76-81.

⁴² Pergamon Batı Anadolu'ya kadar ulaşmış olan Galat kavimlerini yenmiş ve I. Attalos tarafından Galat zaferrinin anısına davet edilen dönemin ünlü sanatçılarına Galat Anıtı yaptırılmıştır. Pergamon sanatsal varlığını M.Ö. 188'deki Magnesia Savaşı ve Apameia Barışının ardından göstermeye başlamıştır. Pergamon Altarı bunun en güzel kanıtı olarak bilinmektedir. Bieber 1981, 106 vdd.; Radt 2002, 157 vdd.; Saraçoğlu 2006, 244 vdd.; Schraudolph 2007, 197 vdd.

⁴³ Saraçoğlu 2006, 249; Schraudolph 2007, 197 vdd., Büyük Friz için bkz. Abb. 175a-l, Telephos Frizi için bkz. Abb.176a-f.

⁴⁴ Pfuhl – Möbius 1977, 234, Kat. No. 901, 233, Kat. No. 898, 234, Kat. No. 905, 234, Kat. No. 904; Ayrıca bkz. Horn 1972, 136 vdd., Taf. 72, Kat. No. 112 ve 113.

⁴⁵ Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 906; Yaylalı 1979, 7 ve 115 vd., Kat. No. 9.

⁴⁶ Mezar stellerinde koltuk üzerinde oturmakta olan figürün 3/4 oranında sahnenin dışına doğru yönelmesi M.Ö. 4. yüzyılın sonlarında görülmeye başlanan bir özelliktir. En güzel örneklerinden birisi Kerameikos Müzesi'nden Demetria ve Pamphile stelidir. Bkz. Diepolder 1931, 53, Taf. 51.2; Ridgway 2001, 35, Taf. 8; Clairmont 1993, Kat. No. 2.480; von den Hoff 2007, Abb. 1.

Bir başka örnek İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Attik Steldir. (Env. No. 5248) bkz. Firathı 1964, 105, Kat. No. 164, Taf. 41; Firathı 1965, 289 vd., Nr. 164, Taf. XIX, Res. 39; Clairmont 1967, 466; Pfuhl – Möbius 1977, 35, Taf. 22, Kat. No. 91; Clairmont 1993, Kat. No. 2.451a; Bağdatlı 2009, 61-67, Kat. No. 3, Lev. III.

⁴⁷ Pfuhl – Möbius 1977, 143, Kat. No. 429.

⁴⁸ Smyrna stellerinde "Pudikitia Pozunda Kadın" olarak bilinen bu tiplerin M.Ö. 2. yüzyılda Smyrna stelleri üzerinde yoğun olarak betimlendiği bilinmektedir. Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 413-415, Kat. No. 419, Kat. No. 434-436; Ayrıca bkz. Yaylalı 1979,

şaklığı ve inceliği, bacaklarının alt yarısında kumaş altından vücut hatlarının yumuşak bir yapıda betimlenmiş olması stelimiz üzerindeki kadın figürü ile benzerdir. İki stelde de figürler yüksek kabartma şeklinde işlenmiş, zemin düz olarak bırakılmış ve figürler yüksek bir podium benzeri zemin üzerinde durmaktadır. Genel yapı olarak iki stelde de sabit duran figürler dinamik bir yapıda betimlenmiştir. İki stelde de kadın figürünün bilekten aşağı sarkan üçgen formlu kumaş kıvrımı ile yere temas eden kumaşta oluşan küçük katlanmalar işçiliğin benzerliğini göstermektedir. Ayakta duran figürün sol koldan sarkan kumaşın üçgen şekilde katlanarak zigzag oluşturması bizim stelimiz üzerindeki kadın figürünün sol yanından sarkan *himation* kumaşının katlanmasına ve erkek figürünün sol bacak üzerindeki *himation* kumaşının kenar kısmında oluşan zigzag katlanmalara benzemektedir. İki stelin de işçilik bakımından aynı merkezde üretildikleri, stil benzerlikleri ve özellikle kıvrım yapılarında görülen temel yapının benzerliği ile kanıtlanmaktadır⁴⁹.

Konumuzu oluşturan Notion stelinde betimlenen kadın figürünün bol yapıda *himation* giymesi ve *himation*'unun ayak bileklerinden aşağı sarkarak üçgen formlu katlanmalar oluşturması açısından yakın benzeri örnekler Smyrna⁵⁰ ve Pergamon'dan⁵¹ gelmektedir. Özellikle

Pergamon steli üzerindeki kadın figürünün *himation*'una sarılı sağ elini dizleri arasına koyması ve solda kalçasının altından sarkan kumaşın zigzaglar oluşturması benzerlik göstermektedir. Smyrna steli ve Pergamon steli üzerindeki figürlerin ayak bileklerinden aşağı sarkan kumaşta oluşan üçgen kıvrımın benzerliği ve bu özelliğin Notion steli üzerinde de gözlemlenebilmesi Notion stelinin bu iki stel ile yakın tarihli olabileceğini akla getirmektedir.

Bu noktada Samos stelleri üzerinde görülen benzer tipteki kadın figürleri akla gelmektedir⁵². Notion figüründe olduğu gibi Samos stellerindeki kadın figürlerinde de 3/4 oranında üst gövdesi seyirciye dönmüş ve bir elleri mantoya sarılı biçimde dizleri arasında durmaktadır. Ayrıca *himation* ve *khiton* kumaşlarının yumuşak yapısı ve bol kıvrım yapısı Notion figürünü anımsatmaktadır. Ayak bileğinden sarkan kumaşta oluşan üçgen formlu kıvrım ve yere değen kumaşın oluşturduğu göz biçimli katlanmalar Samos stelleri ile Notion steli arasındaki benzerliği vurgulamaktadır. Samos stelleri ile olan duruş benzerliğinin yanı sıra stil benzerliği de dikkate alınacak olursa iki bölge arasında sanatsal bir etkileşimden söz edilebilecektir. Notion steli ile ilişkilendirilen Samos stelleri genellikle M.Ö. 2. yüzyıl ortaları ve sonrasına tarihlenmektedir⁵³.

Notion figürünün sol yanından aşağı sarkan *himation* kumaşı üzerinde oluşan

Kat. No. 3-4, Kat. No. 6-7, Kat. No. 15, Kat. No. 31, Kat. No. 33, Kat. No. 41, Kat. No. 82, Kat. No. 110.

⁴⁹ Pfuhl – Möbius tarafından İzmir Müzesi'ndeki stel M.Ö. 2. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir. Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, 143, Kat. No. 429.

⁵⁰ Pfuhl – Möbius 1977, 239, Kat. No. 925. M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

⁵¹ Pfuhl – Möbius 1977, 238, Kat. No. 921. Kappadokya'dan ele geçmiş ve yine Pfuhl – Möbius

tarafından M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen bir örnektir. Pergamon örneği, age., 240, Kat. No. 928. M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

⁵² Pfuhl – Möbius 1977, 234, Kat. No. 901, 233, Kat. No. 898, 234, Kat. No. 905, 234, Kat. No. 904; Ayrıca bkz. Horn 1972, 136 vdd., Taf. 72, Kat. No. 112 ve 113.

⁵³ Horn 1972, 136 vdd., Taf. 72, Kat. No. 112 ve 113.

zigzag kıvrımlar (Res. 5), Pergamon Zeus Altarının Telephos frizi üzerinde Dionysos Kutsal Alanı betimlemesinde, ayakta duran kadın figürünün *bimation*'unda oluşan kıvrım yapısıyla oldukça benzerlik taşımaktadır⁵⁴. Aynı kadın figürünün ve karşısında ayakta duran kadın figürünün *bimation* kumaşının şeffaflaşmış olmasıyla Notion figüründen ayrılmaktadır. Benzer şekilde Notion figürü için tarihlemeye alt sınır oluşturabilecek bir başka figür, Priene'de bulunmuş olan Athena Polias Tapınağı altlarına ait olduğu düşünülen kabartmadır⁵⁵. Kumaşın inceliği ve yumuşaklığı altında vücut hatlarının belirtilmesi ve elin *bimation*'un altından kumaş tutması ile benzerlik göstermektedir. Ancak Priene figürünün kumaşının şeffaflaşmış izlenimi yaratacak biçimde inceliği ve kıvrımlarının inceliği ile Notion figüründen ayrılmaktadır.

Notion steli üzerinde yer alan kadın figürü yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında tip olarak M.Ö. 3. yüzyıl başlarından itibaren *Antiokheia Tykhe*'si ile başlayan ve M.Ö. 3. yüzyıl boyunca üretilmiş *terrakotta*'larda *bimation*'lu kadın tipini yansıttığı ve yüzyılın sonlarında Magnesia Artemis Tapınağı'nın altarı üzerindeki figürlerin stil özellikleriyle de yakın benzerliği anlaşılmaktadır. Smyrna, Pergamon ve Notion stelleri ışığında M.Ö. 2. yüzyıl stil özellikleri taşıdığı görülmektedir. Pergamon Altarı'nın Telephos frizi üzerindeki kadın figürlerinin stil özellikleriyle Notion figürün benzerlikleri vurgulanmış, *bimation* kumaşlarının şeffaflaşması ile Notion figüründen ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Böylece Telephos Frizi üzerinde be-

timlenen kadın figürleri ve Priene figürü stil özellikleri, Notion figürü için tarihlemeye alt sınırı oluşturabilecek bir noktada yer aldığı kabul edilebilmektedir.

Notion steli üzerinde iki kenarda yer alan küçük boyutlu hizmetçi figürleri, bacaklarını diğer bacak üzerinden geçirerek M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren bilinen bir tipe betimlenmişlerdir.

Notion stelinin sağında, kadın figürünün yanında *peplos* giymiş olan küçük kızın giysisinin sol kolu omzundan aşağı doğru kaymıştır (Res. 8). Hizmetçi kızın alt gövdesi sağına doğru yönelmiş, üst gövde ise sola doğru dönmüştür. Figürün bu duruşu düz basan sol dizinin kumaş altından baktığı yön ile omuzlarının baktığı yön arasındaki farktan anlayabilmekteyiz. Böylece figürün bir tür burgu hareketi yaptığı anlaşılabilir⁵⁶. Bu hizmetçi figürünün benzerleri Smyrna'da çoğunlukta olmak üzere M.Ö. 2. yüzyıl boyunca birçok merkezde görülebilmektedir⁵⁷. Elinde bir kap taşıyan hizmetçi figürünün benzeri Kemalpaşa'da bulunmuş bir stel üzerinde betimlenmiştir⁵⁸. Hizmetçi figürünün üst gövdesinin kısılması ve elindeki nesneyi göğüs hizasında tutarak, bu etkinin vurgulandığı görülmektedir. Çapraz atılan bacağın kumaş altından daha bariz belirtilmesi ve aynı ayağın bile-

⁵⁴ Schraudolph 2007, Abb.176f.

⁵⁵ Horn 1931, 62, Taf. 26.1.

⁵⁶ Benzer tipler Ionia mezar stelleri üzerinde görülebilmektedir. Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, 80, Kat. No. 109, 85 vd., Kat. No. 137, 88, Kat. No. 149.

⁵⁷ Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 405-407, Kat. No. 413-417, Kat. No. 435-440, Kat. No. 506, Kat. No. 533, Kat. No. 558, Kat. No. 904 -908, Kat. No. 990.

⁵⁸ Kemalpaşa'da Ulucak Köyü'nde 1986 yılında bulunmuş olan mezar steli üzerinde betimlenen hizmetçi figürlerinden birinin elinde Notion stelinde olduğu gibi düz dipli bir kap tutmaktadır. Yaylalı 1989, 471 vd., Abb. 182.

ğinden aşağı sarkan kumaş yığnında oluşan keskin üçgen kıvrım yapısına benzer örnekleri M.Ö. 2. yüzyıl boyunca üretilmiş steller üzerinde gözlemek mümkündür⁵⁹. Bu örneklerde yer alan hizmetçi figürleri *peplos* giymiş, bacaklar çapraz atılmış ve ellerinde kadın figürüyle ilgili bir nesne ya da kap taşımaktadırlar. Ellerindeki nesne genel olarak göğüs hizasında yer almakta ve bazıları Notion stelinde olduğu gibi oturan kadın figürünün koltuğunun yanında ayakta durur biçimde betimlenmiştir.

Erkek figürünün yanında rahat bir duruş içerisinde betimlenen erkek hizmetçi figürü (Res. 7), M.Ö. 2. yüzyılda oldukça yaygın bir tip olarak bilinmektedir. Ashmolean Museum'da sergilenmekte olan İonialı sanatçı tarafından yapıldığı anlaşılan stel üzerindeki hizmetçi figürü⁶⁰ Notion figürü ile benzerlik göstermektedir. Aynı tip Smyrna stelleri üzerinde de oldukça sıkça rastlanan bir figür olmuştur⁶¹. Erkek hizmetçinin elinde taşıdığı nesne ile Smyrna stelleri üzerinde görülen palmye dalı taşıyan hizmetçi figürlerini anımsatmaktadır⁶². Bunlar arasında Notion steli üzerindeki hizmetçi figürünün tutma biçimi birebir benzerlik gösteren örnekler mevcuttur⁶³.

Sonuç olarak Notion'da bulunmuş olan stelin genel form açısından M.Ö. 4. yüzyıldan Roma Dönemi'ne kadar yaygın olarak bilinen oturan kadın ve ayakta duran erkek figürünün yer aldığı mezar steli biçiminde olduğu anlaşılabilmektedir⁶⁴. Stelin üzerinde betimlenen erkek ve kadın figürlerinin duruşları ve giysileriyle birlikte dikkate alındığında M.Ö. 3. yüzyıl sonlarından M.Ö. 1. yüzyıla kadar Smyrna, Ephesos, Samos ve Kyzikos başta olmak üzere geniş bir coğrafyada yaygın olarak betimlendikleri gözlemlenebilmektedir. Ancak stelin buluntu yerini de dikkate alarak yüksek kabartma oluşu, hizmetçi figürlerinin tipleri, erkek ve kadın figürünün stil özellikleri ışığında genel yapı olarak Smyrna stellerinin etkisinde üretim yapan ve stil özellikleri bakımından Samos etkisini de yansıtan bir atölyede yapıldığı rahatlıkla kabul edilebilmektedir. Ephesos'ta da benzer yapıda stellerin varlığı⁶⁵ ve Notion'dan bulunmuş daha küçük boyutlu benzer yapıdaki bir stelin⁶⁶ varlığından yola çıkarak Ephesos Müzesindeki stelin Ephesos'ta Smyrna ve

---

mi, sol elinin başparmağıyla iç kısmının belirtilmesi ve bileğin kıvrılma şekli benzerdir. Bu durum aynı dönemde, aynı sanat anlayışı içerisinde üretilmiş olabileceklerinin kanıtı sayılabilir. Pergamon Museum Inv. No. Sk. 784. Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, 86, Kat. No. 141.

⁵⁹ Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 429-430, Kat. No. 435-440.

⁶⁰ Pfuhl – Möbius 1977, 88, Kat. No. 149, Taf. Nr. 33. M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

⁶¹ Pfuhl – Möbius 1977, 91, Kat. No. 158, Taf. 35 ve 92, Kat. No. 161, Taf. 35. İki stel de M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

⁶² Pfuhl – Möbius 1977, Kat. No. 140 Taf. 32, Kat. No. 141 Taf. 32, Kat. No. 145 Taf. 33 ve Kat. No. 147 Taf. 33. Palmye dalı genellikle bir spor dalında galibiyet almış olan erkekler için kullanılan bir sembol olmuştur. Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, 79.

⁶³ Halikarnassos'ta bulunmuş olan mezar steli üzerindeki hizmetçi figürünün sol elindeki dalı tutuş biçimi,

⁶⁴ M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren yaygın olarak karşılaşılan bu form, M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda daha çok İonia mezar stelleri üzerinde izlenebilirken, Geç Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluğu Dönemlerinde de taşra üslubunda da olsa üretimleri sürdüğü anlaşılabilmektedir. Bkz. Fıratlı 1964, Pl. XLII, Kat. No. 174-176; Şahin 2000, Lev. XLVI, KA1; Saraçoğlu 1997, Kat. No. 67-74, Lev. XXXIV-XXXVII.

⁶⁵ Efes Müzesi Env. No.1845. Bkz. Pfuhl – Möbius 1977, 168, Kat. No. 557; Atalay 1988, 49 vd., Kat. No. 20, Lev.11.

⁶⁶ Pfuhl – Möbius 1977, 143, Kat. No. 429.

Samos atölyelerinin etkisinde üretildiği kabul edilebilmektedir.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında Notion stelinin M.Ö. 2. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına tarihlenebileceği anlaşılmaktadır⁶⁷.

Resim Listesi:

Resim 1: Notion'dan Mezar Steli. Genel görünüş.

Resim 2: Notion'dan Mezar Steli. Yandan görünüş.

Resim 3: Notion'dan Mezar Steli. Yazıt.

Resim 4: Notion'dan Mezar Steli. Erkek figürü.

Resim 5: Notion'dan Mezar Steli. Kadın figürü.

Resim 6: Notion'dan Mezar Steli. Kadın figürü detay.

Resim 7: Notion'dan Mezar Steli. Erkek hizmetçi figürü.

Resim 8: Notion'dan Mezar Steli. Kız hizmetçi figürü.

---

⁶⁷ Stelin yazıtında kullanılan "IT" harfinin bir bacağına kısa yazılması da M.Ö. 3. yüzyılın sonlarına kadar sıklıkla görülen bir özelliktir. Bu nedenle yazıttan yola çıkarak stelin M.Ö. 2. yüzyılın ilerleyen dönemlerinden olamayacağı, M.Ö. 3. yüzyılın özelliklerinin südüğü bir dönemden de olabileceği düşünülebilir.

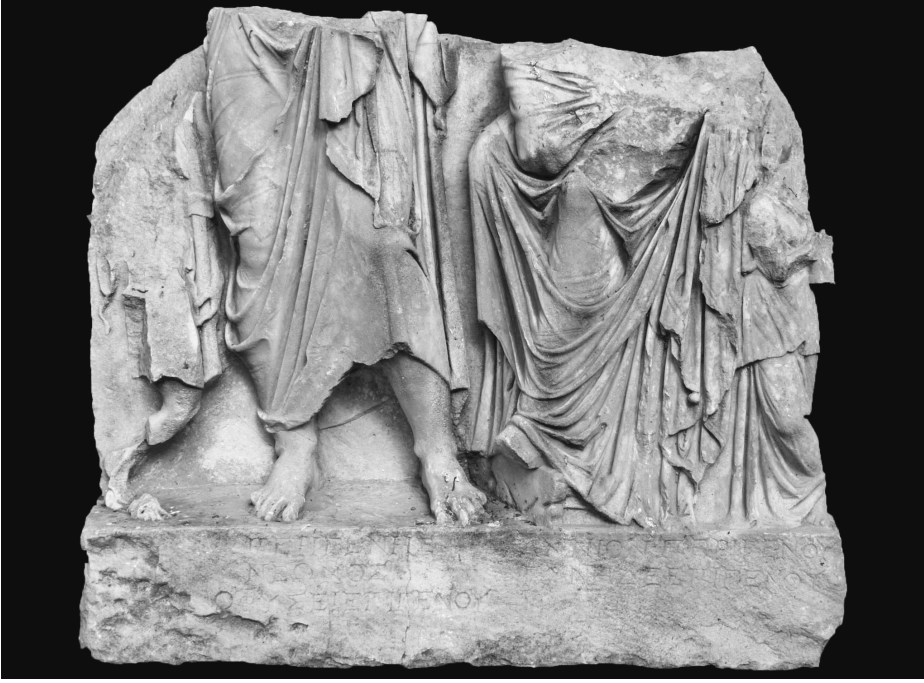
KAYNAKÇA

- Andreae 2001 B. Andreae, *Skulptur des Hellenismus* (2001).
- Atalay 1988 E. Atalay, *Hellenistik Çağ'da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri* (1988).
- Bağdatlı 2009 F. Bağdatlı, İÖ. 3.yy'da Batı Anadolu ve Adalarda Heykeltıraşlık Faaliyetleri, Selçuk Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi (2009).
- Balty 1981 J. Balty, s.v."Antiocheia", *LIMC I*, 1981, 840-851.
- Bieber 1981 M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age* (1981).
- Bruns-Özgan 1997 C. Bruns-Özgan, "Neufunde hellenistischer Skulpturen aus Knidos", içinde: I. Jenkins – G. B. Waywell (derl.), *Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese* (1997) 99-104.
- Burr-Thompson 1963 D. Burr-Thompson, *Troy, The Terracotta figurines of the Hellenistic Period* (1963).
- Carter 1983 J. C. Carter, *Sculpture of Sanctuary at Athena Polias at Priene* (1983).
- Clairmont 1967 C. W. Clairmont, "The Grave-reliefs from Byzantium", *BCH* 91, 1967, 451-68.
- Clairmont 1993 C. W. Clairmont, *Classical Attic Tombstones Catalogue* (1993).
- Cremer 1991 v. M. Cremer, *Hellenistisch-römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien, 1.Mysien* (1991).
- Fıratlı 1964 N. Fıratlı, *Les stèles Funéraires de Byzance gréco-romaine* (1964).
- Fıratlı 1965 N. Fıratlı, "İstanbulun Yunan ve Roma Mezar Stelleri", *Belleten* XXIX-114, 1965, 263-320.
- Fleischer 1985 R. Fleischer, "Rez. Carter: The Sculpture of the Sanctuary of Athena Polias at Priene (1983)", *Gnomon* 57, 1985, 344-352.
- Geominy 2007 W. Geominy, "Die Allmähliche Verfertigung hellenistischer Stilformen (280-240 v.Chr.)", içinde: P. C. Bol (derl.), *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst III, Hellenistische Plastik* (2007) 43-102.
- Horn 1931 R. Horn, *Stehende weibliche Gewandstatuen in der hellenistischen Plastik, 2. Ergh. RM.* (1931).
- Horn 1972 R. Horn, Hellenistische Bildwerke auf Samos, *SAMOS XII* (1972).
- Kabus-Preisshofen 1989 R. Kabus-Preisshofen, *Die hellenistische Plastik der Insel Kos, AM Beiheft 14* (1989).
- Kleiner 1942 G. Kleiner, *Tanagrafiguren. Untersuchungen zur hellenistischen Kunst und Geschichte* (1942).
- Laurenzi 1932 L. Laurenzi, *Clara Rhodos V,2* (1932).

- Lewerentz 1993 A. Lewerentz, *Stehende männliche Gewandstatuen im Hellenismus* (1993).
- Linfert 1976 A. Linfert, *Kunstzentren hellenistischer Zeit: Studien an weiblichen Gewandfiguren* (1976).
- Mandel 2003 U. Mandel, "Form-Raum-Bewegung. Ästhetisches Erleben der Plastik des 3. Jhs. v. Chr.", içinde: M. Kreikenbol (derl.), *Zum Verhältnis von Raum und Zeit in der griechischen Kunst, Passavant-Symposium Frankfurt 2000* (2003) 209-237.
- Mandel 2007 U. Mandel, "Räumlichkeit und Bewegungserleben Körperschicksale im Hochhellenismus (240-190 v. Chr.)", içinde: P. C. Bol (derl.), *Die Geschichte der antiken Bildbauerkunst III, Hellenistische Plastik* (2007) 103-188.
- Martini 1984 W. Martini, *Das Gymnasium von Samos, Samos XVI* (1984).
- Özgan 1982 R. Özgan, "Zur Datierung des Artemisaltars in Magnesia am Meander", *IstMitt* 32, 1982, 196-209.
- Öztepe 2004 E. Öztepe, "Yunan Heykeltraşlığında Kumaş Dokusuna Dair İzler ve Formları", I.-II. *Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Anadolu Ek Dizgi* No.1, 2004, 209-219.
- Öztepe 2007 E. Öztepe, "Zu den Formen der Liegefalten und eingeritzten Linien in der griechischen Plastik", *IstMitt* 57, 2007, 251-70.
- Pergamonaltar 2004 *Der Pergamonaltar*, Staatliche Museen zu Berlin (2004).
- Pfuhl-Möbius 1977 E. Pfuhl – H. Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs I-II* (1977).
- Pollitt 1986 J. J. Pollitt, *Art in the Hellenistic Age* (1986).
- Prittwitz 2007 H. Prittwitz, "Die Hellenistische Plastik von 160 bis 120 v. Chr.", içinde: P. C. Bol (derl.), *Die Geschichte der antiken Bildbauerkunst III, Hellenistische Plastik* (2007) 241-272.
- Radt 2002 W. Radt, *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları* (2002).
- Richter 1965 G. M. A. Richter, *The Portraits of the Greeks, Volume 2* (1965).
- Ridgway 2001 B. S. Ridgway, *Hellenistic Sculpture I* (2001).
- Rotroff 1997 S. I. Rotroff, *Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Tableware and Related Material*, Athenian Agora XXIX (1997).
- Saraçoğlu 1997 A. Saraçoğlu, *Antakya Yöresi Mezar Stelleri*, Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi (1997).
- Saraçoğlu 2006 A. Saraçoğlu, "M.Ö. 2. Yüzyıl Heykeltraşlığında Bergama ve Rodos Bağlantısı", içinde: T. Takaoğlu (derl.), *Anadolu Arkeolojisine Katkıları: 65. Yaşında Abdullah Yaylalı'ya Sunulan Yazılar* (2006) 244-253.
- Schefold 1960 K. Schefold, *Meisterwerke griechischer Kunst* (1960).

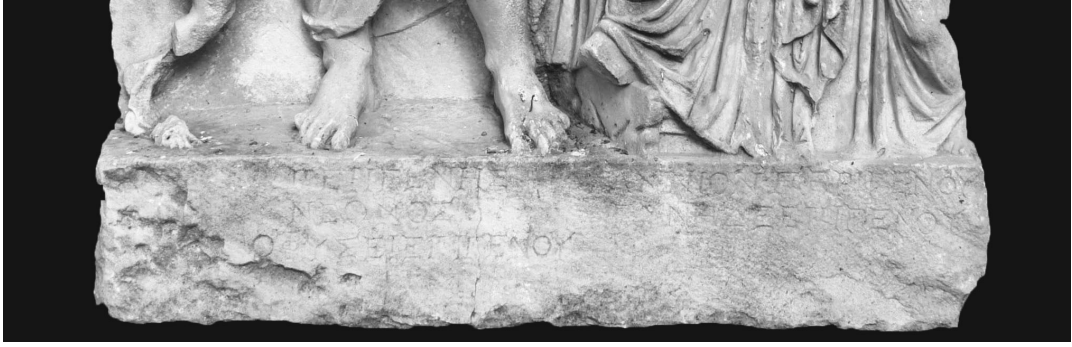
- Scholl 1996 A. Scholl, *Die attischen Bildfeldstelen des 4. Jhs. V. Chr.* (1996).
- Schraudolph 2007 E. Schraudolph, “Beispiele hellenistischer Plastik der Zeit zwischen 190 und 160 v. Chr.”, içinde: P. C. Bol (derl.), *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst III, Hellenistische Plastik* (2007) 189-240.
- Von den Hoff 2007 R. von den Hoff, “Die Plastik der diadochenzeit”, içinde: P. C. Bol (derl.), *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst III, Hellenistische Plastik* (2007) 1-39.
- Winter 1908 F. Winter, *Altentümer von Pergamon VII.2* (1908).
- Yaylalı 1979 A. Yaylalı, Hellenistik Devir İzmir Kökenli Figürlü Mezar Stelleri, Erzurum Üniversitesi, Basılmamış Doçentlik Tezi (1979).
- Yaylalı 1986 A. Yaylalı, “Hellenistik Devir İzmir Mezar Stelleri”, *IX. TürkTK*, 1986, 473-489.
- Yaylalı 1989 A. Yaylalı, “Eine Grabstele im Museum İzmir”, içinde: N. Başgelen – M. Lugal (derl.), *Festschrift für Jale İnan* (1989) 471-481.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8